

Л. А. Онищенко,
аспірант, Національна академія державного управління при
Президентіві України

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЧАСТИНІ ВИЗНАЧЕННЯ ДІЙСНОЇ ВАРТОСТІ МАЙНА З МЕТОЮ СТРАХУВАННЯ

У статті розглянуто основні проблеми етапів визначення дійсної вартості майна з метою страхування, аналізуються особливості нормативно-правового та методологічного забезпечення визначення дійсної вартості майна з метою страхування, а також доводиться необхідність вдосконалення нормативно-правової бази функціонування ризикового ринку страхових послуг як системи. Стаття побудована на результатах дослідження нормативно-правових актів та судових рішень.

Some basic problems of definition an usual cost of property for insurance in his article are considered. The standard-legal and methodological maintenance of definition the usual cost of property for insurance are analyzed too. Thus a necessity some improvements of standard-legal base for insurance services as systems are proved. Article is prepared on results of research of regulatory legal acts and judgments.

Ключові слова: дійсна вартість майна, державне регулювання, ринкова вартість, справедлива вартість, неринкові види вартості, якість страхових послуг.

ВСТУП

Зазвичай послуга страхування посвідчується договором (полісом) страхування (надалі — полісом), в якому зазначається сума страхової відповідальності страхової компанії (надалі — страховика) у випадку настання страхового випадку (страхової події). Настання страхового випадку для страхування життя є плановою подією, а для ризикового ринку страхових послуг щодо майна, майнових прав та відповідальності — ймовірно в певному періоді часу (періоді чинності полісу). Сума страхової відповідальності (загальна страхова сума) у відповідності до вимог ст. 9 Закону України "Про страхування" [1] не повинна перевищувати дійсної вартості майна. Національний стандарт № 1 [2] визначає, що дійсна вартість майна для цілей страхування — це вартість відтворення (вартість заміщення) або ринкова вартість майна, визначена відповідно до умов полісу. При цьому п. 19 Національного стандарту № 1 [2] зауважує, що вартість відтворення, вартість заміщення не є ринковими видами вартості.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Теоретичні та практичні проблеми ринкових та неринкових видів вартості активно досліджуються вітчизняними вченими. Так, питання щодо ринкових та неринкових видів вартості розкрито в працях Н.П. Лебедь, А.Г. Мендрула, В.С. Дарцева, С.Л. Скринько, Н.В. Жиленко, О.І. Драпіков-ського, І.Б. Іванової, В.В. Маркуса, Я.І. Маркуса [3], а окремі питання щодо сум страхової відповідаль-

ності розкрито в працях В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич [4], В.Г. Федоренка [5], О.М. Зальотова, О.О. Слісаренко [6] та багатьох інших. Але питанням державного регулювання щодо методологічних та нормативно-правових потреб визначення дійсної вартості майна з метою страхування не приділено достатньо уваги.

З огляду на теорію систем управління сучасний ринок страхування (як система) має бути організованим комплексом засобів досягнення поставленої цілі, якою є своєчасність та повнота сум страхових виплат/відшкодувань. Останні є одночасно показниками якості страхових послуг та якості державного регулювання ринку страхових послуг.

Метою статті є обґрунтування потреби вдосконалення державного регулювання в частині визначення дійсної вартості майна з метою страхування та усунення причин можливості низької якості страхових послуг.

ВІКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасному гео економічному суспільстві та сучасній українській мові слово "поліс" асоціюється більше з страховою послугою, аніж з античним полісом-містом.

У той же час викладене нижче невеличке історичне дослідження щодо ймовірної причини фонетичної та семантичної схожості термінів сучасного полісу страхування та античного полісу розкриває коріння щодо сутності (в т.ч. якості) страхових послуг.

Так, сучасні філософи дослідники [7, с.308] щодо античного полісу зазнача-

ють: "Поліс є насамперед спільнотою, якій притаманна сталість у поколіннях та ідентичність, що переважає сімейні рамки, і чий члени почувуються солідарними більше за всі кровні зв'язки... Поліс не є нейтральним середовищем обмінів чи обігу благ, а є осередком історичного досвіду, минулого і майбутнього, реального чи уявленого; інакше кажучи, єдність цієї спільноти походить не від взаємозалежності її членів, а від їхніх дій щодо управління нею та її захисту: це політична єдність. Отже, поліс не є ані нацією, ані державою, ані суспільством — і через негативну неадекватність, а позитивно, за визначенням... Протогор — згідно з Платоновим "Протогором" — пояснює, що люди мусять жити в полісах, оскільки їм не вистачає біологічних якостей, притаманних іншим видам тварин у боротьбі за життя, відтак, мусять об'єднуватися, демонструючи чесноти, необхідні для спільного життя. Платон виводить поліс із необхідності для людей об'єднуватися і спеціалізуватися... Арістотель бачив у людині "політичну істоту", себто таку, що "живе в полісі", й під якою слід розуміти не лише "соціальну істоту", але таку, що може бути щасливою лише тоді, коли вона здатна вільно вирішувати, разом із подібними собі, що є правильним для суспільного життя..."

Враховуючи викладене вище, цілком ймовірним є висновок про те, що дії з управління спільнотою та її захисту, необхідність для людей об'єднуватися і спеціалізуватися — спільне семантичне коріння античного полісу та сучасного страхового полісу.

Адаптація вислову Арістотеля до сучасного гео економічного та геополітичного суспільства та тематики даної статті — буде правильною для суспільного життя, в т.ч. з метою усунення причин можливості низької якості страхових послуг, для дослідження особливості етапів визначення дійсної вартості майна при страхуванні.

Так, потреба у визначенні дійсної вартості майна при страхуванні виникає на трьох етапах. Перший — укладання полісу; другий — визначення суми страхової відповідальності при виплаті застрахованому в результаті настання страхового випадку; третій, — проведення розслідування щодо ймовірності страхування одного й того ж самого майна або майнової відповідальності в одному часовому періоді різними страховиками (загальна страхова сума).

Згідно до ст. 9 Закону України "Про страхування" [1], якщо майно застраховане у кількох страховиків і загальна страхова сума перевищує дійсну вартість майна, то страхове відшкодування, що виплачується усіма страховиками, не може перевищувати дійсної вартості майна. При цьому кожний страховик здійснює виплату пропорційно розміру страхової суми за укладеним ним договором страхування.

Отже, на першому етапі при укладанні полісу треба врахувати чинні нормативно-правові вимоги ст. 4 Закону України "Про оцінку майна" [8] щодо того, хто має правові підстави для визначення дійсної вартості майна з метою страхування. Так, згідно до ст. 5 Закону України "Про оцінку майна" [8] практична діяльність з оцінки дійсної вартості майна та майнових прав з метою страхування може здійснюватися винятково су-

б'єктами оціночної діяльності. Національний стандарт № 1 [2] зазначає, що непрофесійною є оцінка, проведена з порушенням кваліфікаційних вимог, визначених законодавством про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність.

У той же час діючий Закон України "Про страхування" [1] не містить норм щодо визнання непрофесійною та недостовірною дійсню вартість майна з метою страхування, зазначену в заяві на страхування та в полісі як розмір страхової суми без звіту суб'єкта оціночної діяльності. Закон України "Про страхування" [1] також не містить норм, щодо визнання нікчемним полісу, коли зазначений в ньому та в заяві на страхування розмір страхової суми визначено непрофесійно та недостовірно.

Заяву на страхування страховальник заповнює самостійно за формою встановленою страховиком. Оскільки чинні нормативно-правові документи не регламентують обов'язковості зазначення в заяві на страхування суб'єкта оціночної діяльності, визначення дійсної вартості майна з метою страхування як ринкової вартості або як вартості відтворення, або як вартості заміщення, то виникають причини можливості низької якості страхових послуг.

Наприклад, цілком можливо, що страховальником в заяві на страхування автомобіля буде зазначено дійсню вартість автомобіля в 120 тис. грн. без визначення про те, що "дійсна вартість автомобіля = ринковій вартості автомобіля", або "дійсна вартість автомобіля = вартості заміщення автомобіля", або "дійсна вартість автомобіля = вартості відтворення автомобіля". В результаті дорожньо-транспортної пригоди подібна невизначеність надасть підстави страховику вибрати та обґрунтувати будь-яку з трьох вартостей, що буде найменшою. Таким чином, страховик, має можливість, нехтуючи якісним рівнем страхових послуг, виплатити найменш вигідну для страховальника суму страхового відшкодування. Страховальник, не погоджуючись з подібним фактом, в свою чергу, має нагоду оскаржувати дії страховика.

Таким чином, методологічна прогалина державного регулювання в частині обов'язкових нормативно-правових вимог щодо визначення дійсної вартості майна з метою страхування стає причиною можливості низької якості страхових послуг.

Другий етап щодо обґрунтування визначення суми страхової відповідальності є ймовірним в результаті настання страхового випадку при виплаті застрахованому.

За даними з сайту Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг в Україні (надалі — Держфінпослуг) [9], обсяг чистих страхових виплат у порівнянні з 2008 роком зменшився на 6,2%. Обсяг чистих страхових виплат у 2008 році склав 6546,1 млн грн, а у 2009 році — лише 6056,4 млн грн. У структурі валових страхових виплат 2009 року найбільша частка страхових виплат припадає на:

- автострахування (46% з загалу виплат);
- страхування фінансових ризиків (32% з загалу виплат);
- медичного безперервного страхування здоров'я (8% з загалу виплат).

Методологія визначення страхової суми страхової щодо медичного безперервного страхування здоров'я та страхування здоров'я на випадок хвороби не може в повному обсязі бути ідентичній методології визначення страхової суми (дійсної вартості) майна з метою страхування.

Враховуючи те, що медичне безперервне страхування здоров'я в Україні не має такого поширення, як в США, то для розуміння особливостей визначення суми страхової відповідальності за цим видом страхування варто навести наступну частину опису до патенту на винахід США № WO/2004/075024 [10]: "Колі постачальник медичних послуг (дантист або лікар) надає допомогу пацієнту, у якого є поліс страхування, він має заповнити безліч паперів та форм, щоб отримати компенсацію за свої послуги. У багаточисельних страхових компаній, що надають медичне та стоматологічне страхування громадянам, є широкий діапазон різних форм, які мають бути надані для отримання компенсації. Деякі з форм мають бути надані лікарями, інші, пацієнтами. Згідно до деяких полісів страхування, — на пацієнта перекладається частина сплати за медичними рахунками. В інших випадках — витрати перевищують компенсацію, сплачену страховою компанією, залишаючи баланс, що буде сплачено пацієнтом.

Деякі страхові компанії проводять відшкодування безпосередньо пацієнту, який має відшкодувати їх лікарю, тоді як інші страховики платять безпосередньо лікарю.

Сума коштів до сплати за медичну послугу є однаковою для пацієнта. Деякі пацієнти сплачують чеком або готівкою, в той час коли послуги вже надані, деякі — кредитною карткою, іншим виставляють рахунок.

Опрацювання багаточисельних різних за типом страхових форм і способів сплати складає головну паперову проблему обробки. Велика кількість лікарів, дантистів та клінік повинні найняти додатковий персонал, єдиною функцією якого є вміння працювати з паперами. Збільшення додаткового штату для споживача проявляється у формі більш великих рахунків за медичні послуги."

Враховуючи, наприклад, діючу Методику розрахунків економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні [12], методологія визначення дійсної вартості з метою страхування або суми страхової відповідальності фінансових ризиків також не може в повному обсязі бути ідентичною методології визначення дійсної вартості майна з метою страхування. Майно, що знаходиться в заставі у банку, оцінюється за ліквідаційною вартістю.

Згідно до Національного стандарту № 1 [2] ліквідаційна вартість — вартість, яка може бути отримана за умови продажу об'єкта оцінки у строк, що є значно коротшим від строку експозиції подібного майна, протягом якого воно може бути продане за ціною, яка дорівнює ринковій вартості. Ліквідаційна вартість є неринковим видом вартості та не є вартістю заміщення або вартістю відтворення.

Згідно до ст.7 Закону "Про оцінку майна" [8] проведення оцінки майна є обов'язковим у випадках визначення збитків або розміру відшкодування у випадках, встановлених законом. В той же

час, Закон України "Про страхування" [1] не містить вимог щодо обов'язковості обґрунтування суб'єктом оціночної діяльності визначення дійсної вартості збитків або розміру відшкодування. Останнє дає можливість страховику, нехтуючи якісним рівнем страхових послуг, виплачувати страховальнику ту суму страхового відшкодування, яка, перш за все, є вигідною для страховика.

Третій етап щодо обґрунтування визначення суми страхової відповідальності є ймовірним в результаті проведення розслідування щодо ймовірності страхування одного й того ж самого майна або майнової відповідальності в одному часовому періоді різними страховиками (загальна страхова сума).

Наприклад, є цілком ймовірною наступна ситуація. Фізична особа взяла кредит на купівлю котеджу з терміном погашення 15 років. На день укладення кредитної угоди дійсна вартість котеджу з метою страхування складала 1,5 млн грн. На четвертому році погашення кредиту, фізична особа втратила місце роботи; в результаті фінансової кризи ринкова вартість котеджу зменшилася до 0,7 млн грн. Забав'язання перед банком щодо погашення кредиту та відсотків за котедж на четвертому році склали 0,9 млн грн. Банк починає судовий процес щодо конфіскації котеджу свого боржника на користь банку. Фізична особа на четвертому році погашення кредиту страхує котедж від пожежі та стихійного лиха не на суму ринкової вартості, а на суму дійсної вартості майна з метою страхування (0,9 млн грн.) у трьох страхових компаніях. Судове рішення щодо конфіскації котеджу на користь банку набуває законної сили. Але котедж згорає. Фізична особа отримує в повному обсязі від кожної страхової компанії виплату в сумі "дійсної вартості майна з метою страхування". Таким чином, загальна страхова сума по одному страховому випадку для фізичної особи складала 2,7 млн грн., замість 0,9 млн грн.

Відсутність нормативно-правових процедур унеможливує проведення повного та обґрунтованого розслідування щодо обґрунтованості загальної страхової суми та ймовірності страхування одного й того ж самого майна або майнової відповідальності в одному часовому періоді різними страховиками. Відсутність нормативно-правових процедур також унеможливує моніторинг щодо предмета договору страхування, яким є майно, що підлягає конфіскації на підставі судового вироку або рішення.

Продовжуючи дослідження методологічних прогалин державного регулювання в частині обов'язкових нормативно-правових вимог щодо визначення дійсної вартості майна з метою страхування та причин можливості низької якості страхових послуг, зауважимо, що згідно до п.9 ст.80 Цивільного процесуального кодексу України [12] у позовах про право власності на нерухоме майно, що належить фізичним особам на праві приватної власності, як ціна позову зазначається дійсна вартість нерухомого майна. А ст.55 Господарського процесуального кодексу України [13] передбачає, що ціну позову вказує позивач, а у випадках неправильного зазначення ціни позову вона визначається суддею.

Але згідно до ст.4 Закону "Про оцінку майна" [8] практична діяльність з оці-

нки майна може здійснюватися винятково суб'єктами оціночної діяльності. Діяльність судових експертів, пов'язана з оцінкою майна, здійснюється на умовах і в порядку, передбачених Законом України "Про судову експертизу" [14], з урахуванням особливостей, визначених Законом "Про оцінку майна" [8] щодо методичного регулювання оцінки цього майна.

Суддя не може суміщувати в одній особі ані суб'єкта оціночної діяльності, ані судового експерта.

Та судова практика щодо дійсної вартості може навести наступний приклад. Так, 05.07.2007 року Вищий господарський суд України у справі № 28/436-06 виніс постанову "Про стягнення майнової шкоди, завданої у результаті нена належного виконання договору постачання", за текстом якої: "Згідно зі пунктами 114 і 115 Статуту залізниць України залізниця відповідає за незбереження прийнятого до перевезення вантажу у розмірі дійсної вартості втраченого вантажу чи в розмірі тієї суми, на яку було знижено його вартість."

У разі коли договори купівлі-продажу або поставки укладаються між посередниками, а договір перевезення укладається між першим продавцем-вантажовідправником і залізницею на доставку вантажу кінцевому покупцеві вантажоодержувачу, документи посередників про кількість та ціну, за якими вони продали продукцію, не можуть визнаватися належними доказами вартості і ціни відвантаженої продукції, оскільки залізниця несе відповідальність виходячи із вартості вантажу, визначеної на підставі документа вантажовідправника. Як правильно зазначив суд апеляційної інстанції, позовні вимоги, які підлягають задоволенню за рахунок перевізника за договором перевезення, складають 1085,15 грн. (1,402 т х 645 грн. + 20 % ПДВ)".

Можливо, у відповідності до п.19 Національного стандарту № 1 [2] окремим національним стандартом має бути передбачено право здійснення оціночних процедур щодо визначення дійсної вартості суддею, але поки що такого національного стандарту не існує.

Оскільки суддя є державним службовцем, то з метою повноти розкриття аспектів визначення "дійсної вартості" варто також зазначити, що згідно до ст. 1 Закону України "Про боротьбу з корупцією" [15] корупційними діяннями є незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій, матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, у тому числі прийняття чи одержання предметів (послуг) шляхом їх придбання за ціною (тарифом), яка є істотно нижчою від їх фактичної (дійсної) вартості.

Зазначені вище нормативно-правові прогалини призводять до того, що створюються передумови низької якості страхових послуг, що мають негативні прояви та стосуються: своєчасності, безперервності та точності (період часу від страхової події до безпосередньої виплати коштів потерпілому); повноти та відповідності (обсяг суми відповідальності за умовами договору страхування та обсяг суми відповідальності за умовами страхової події і безпосередньої виплати коштів потерпілому). Своєчасність,

безперервність, точність, повнота та відповідність страхових послуг є факторами якості та залежать від дійсної вартості з метою страхування.

ПРОПОЗИЦІЇ

Для усунення причин можливості низької якості страхових послуг є потреба наступних кроків вдосконалення державного регулювання в частині визначення дійсної вартості майна з метою страхування.

1. Держфінпослуг доцільно внести подання до Верховної Ради України про зміни до Закону "Про страхування" в частині вимог:

— визнання непрофесійною та недостовірною дійсну вартість майна з метою страхування, зазначену в заяві на страхування та в полісі як розмір страхової суми без підтвердження її розміру звітом суб'єкта оціночної діяльності;

— визнання нікчемним полісу, коли зазначений в ньому та в заяві на страхування розмір страхової суми визначено непрофесійно та недостовірною.

2. Міністерству юстиції України доцільно внести подання до Верховної Ради України про зміни до цивільно-процесуальних кодексів у частині того, що дійсна вартість майна та майнових прав мають визначатися не суддею, а суб'єктом оціночної діяльності та/або судовим експертом.

3. Національному банку України спільно з Держфінпослуг та Фондом державного майна України доцільно розробити та затвердити національний стандарт визначення ліквідаційної вартості заставного майна (майнових прав) та вартості майна (майнових прав) з метою страхування.

4. Міністерству охорони здоров'я спільно з Держфінпослуг доцільно розробити та затвердити методологію визначення дійсної страхової суми або суми страхової відповідальності медичного безперервного страхування здоров'я та страхування здоров'я на випадок хвороби.

5. Головному управлінню державної служби спільно з Державною судовою адміністрацією, Міністерством юстиції України та Фондом державного майна України розробити та затвердити національний стандарт визначення дійсної вартості майна (майнових прав).

Внесення запропонованих вище змін до нормативно-правових актів, що регулюють питання діяльності ринку страхових послуг в Україні, забезпечуватиме унеможливлення низки причин низької якості страхових послуг.

Таким чином, у статті розглянуто основні проблеми етапів визначення дійсної вартості майна з метою страхування, проаналізовано особливості нормативно-правового та методологічного забезпечення визначення дійсної вартості майна з метою страхування та доведено потребу вдосконалення нормативно-правових актів щодо якісного функціонування ризикового ринку страхових послуг як системи.

Література:

1. Закон України "Про страхування" № 85/96-ВР від 07.03.1996 року // Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F96-%E2%F0>
2. Постанова Кабінету Міністрів Ук-

раїни "Про затвердження національного стандарту № 1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав" № 1440 від 10.09.2003 року. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1440-2003-%E0>

3. Оценка имущества и имущественных прав в Украине: монография / [Лебедев Н., Мендрул А., Ларцев А., Скринько С., Жиленко Н., Пашков В.; под ред. Лебедев Н.] — К.: ООО "Информационно-издательская фирма "Принт-Экспресс", 2002. — 732 с.

4. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Страхова справа. — 6-те вид., стер. — К.: Знання, 2008. — 351 с.

5. Страховий та інвестиційний менеджмент: підручник / під керівн. і наук. ред. В.Г. Федоренка / [В.Г. Федоренко, В.Б. Захожай, О.Г. Чувардинський та ін.] — К.: МАУП, 2002. — 344 с.

6. Залетов О.М., Слісаренко О.О. Основи страхового права України: навчальний посібник з комп'ютерним довідником "Дінай: Страхування". За редакцією д.е.н. Б.М. Данилишина. — К.: Міжнародна агенція "BeeZone", 2003. — 384 с.

7. Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей / [авт.-уклад. Барбара Касен (Сорбона), Костянтин Сігов (НаУКМА)]. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, — 2009. Том 1. — 576 с.

8. Закон України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" № 2658-III від 12.07.2001р. Електронний ресурс; Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2658-14>

9. Держфінпослуг. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/742.html>

10. Патент США WO/2004/075024) ELECTRONIC INSURANCE APPLICATION FULFILLMENT SYSTEM AND METHOD/ATLEE, William; (US). CAREY, Shawn, R.; (US); заявники та патентовласники // Всесвітня організація інтелектуальної власності. Електронний ресурс. — Режим доступу: www.wipo.int

11. Постанова Правління Національного банку України "Про схвалення Методики Методики розрахунків економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні" № 315 від 02.06.2009 року. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0315500-09>

12. Цивільний процесуальний кодекс України, прийнятий Законом України № 1618 від 18.03.2004 року. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1618-15>

13. Господарський процесуальний кодекс України, прийнятий Законом України № 1798 від 06.11.1991 року. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1798-12>

14. Закон України "Про судову експертизу" № 4038 від 25.02.1994 року. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=4038-12>

15. Закон України "Про боротьбу з корупцією" № 356 від 05.10.1995 року. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=356%2F95-%E2%F0>

Стаття надійшла до редакції 04.08.2010 р.